

6. The creator of Facebook: the history of the foundation and development of the social network [Tvorets Feisbuku: istoriia zasnuvannia i rozvytku sotsmerezhi]. (2023). Mydovidka.com. Available at: <https://mydovidka.com/facebook/tvorec-fejsbuku-istoriya-zasnuvannya-i-rozvitku-socmerezhi/> (access date: 06/27/2023).
7. Who invented the internet? History of the Internet [Khto vynajshov internet? Istoriia internetu]. (2023). FutureNow. Available at: <https://futurenow.com.ua/hto-vynajshov-internet-istoriya-internetu/> (access date: 27.06.2023).
8. What 20 popular sites looked like when they were launched [Jak vyhlyadaly 20 popularnykh saitiv pid chas yikhnoho zapusku]. (2023). Watcher. Available at: <http://watcher.com.ua/2010/06/04/yak-vyhlyadaly-20-populyarnykh-saytiv-pid-chas-yikhnoho-zapusku/> (access date: 06/28/2023).
9. How Instagram has changed in 10 years [Jak zminyvsia Instagram za 10 rokiv]. (2023). Basilik Media. Available at: <https://bazilik.media/iak-zminyvsia-instagram-za-10-rokiv/> (access date: 06/28/2023).
10. LinkedIn in 2003 [LinkedIn in 2003]. (2023). Web Design Museum. Available at: <https://www.webdesignmuseum.org/timeline/linkedin-2003> (access date: 28.06.2023).
11. Suster M. Social networking: the past. (2023). TechCrunch. Available at: <https://techcrunch.com/2010/12/03/social-networking-past/> (access date: 27.06.2023).

Надійшла до редакції 17 липня 2023 року

З АРХІВУ КНИЖКОВОЇ ПАЛАТИ УКРАЇНИ

УДК 015:061.1:[050.44:069]''1922''(477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2023.7(324).36-43

Дмитро Кепін,

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу ретроспективної бібліографії
Книжкової палати України,
e-mail: dKepin@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4528-6095>

Пресознавчі аспекти музейної та пам'яткоохоронної справи в Україні (за матеріалами періодичних видань 1922 року фонду Державного архіву друку)

У статті проаналізовано публікації в періодичних виданнях 1922 р. із пам'яткоохоронної та музейної справи, що зберігаються у фонді Державного архіву друку Книжкової палати України. Загалом виявлено 21 публікацію. За тематичною спрямованістю їх розподілено на 6 груп: природниче пам'яткознавство та музейництво (10); історичне пам'яткознавство (5); археологічне пам'яткознавство та музейництво (3); архітектурне пам'яткознавство (1); некрополістичне пам'яткознавство (1); музейна бібліографія (1).

Проаналізовано статті М. Белявської, С. Драннікова, О. Янати, М. Котова, П. Степанова, Б. Завадовського, М. Редіна, Д. Краснера, П. Абрамовича, О. Федоровського, Ф. Шміта, В. Бірюкова-Боголепова.

Опрацьовані видання дають змогу ввести до наукового обігу невідомі та маловідомі публікації пам'яткоохоронної й музейної тематики 1922 р., ліквідувати "білі плями" щодо діяльності фахівців зі збереження й популяризації природної та культурної спадщини України.

Ключові слова: друковані періодичні видання; Державний архів друку; Книжкова палата України; музейництво; музеологія; пам'яткознавство; репресовані члени

Постановка проблеми. Вивчення історії музейної та пам'яткоохоронної справи на підґрунті публікацій періодичних видань 1922 р. із фонду Державного архіву друку Книжкової палати України дає змогу об'єктивно проаналізувати стан розвитку відповідних установ, тенденції поступу науки та специфіку діяльності фахівців зі збереження й популяризації природної та культурної спадщини України окресленого періоду.

У фонді Державного архіву друку Книжкової палати України зберігаються періодичні видання, що містять маловідомі як науковцям,

так і широкому загалові публікації за темою дослідження. Проблему вивчення та розкриття цієї документальної спадщини вважаємо актуальною.

Дослідження проводилося в межах книгознавчих, архівознавчих, пресознавчих прикладних наукових досліджень Книжкової палати України.

Аналіз досліджень і публікацій. Обраної теми дослідження безпосередньо торкаються статті М. Принь і К. Ткаченко, які аналізують вітчизняні періодичні видання 1920—1930-х рр., присвячені музейній і пам'яткоохоронній тематиці [1; 2].

Водночас поза увагою дослідників залишилася низка періодичних і продовжуваних видань, наявних у фонді Державного архіву друку. Стаття є продовженням публікації автора, в якій розглянуто книжкові видання 1922 р. [3].

Мета статті — уведення в науковий обіг невідомих і маловідомих публікацій 1922 р. із музейної та пам'яткоохоронної тематики, розміщених у часописах, що зберігаються у фонді Державного архіву друку Книжкової палати України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У фонді Державного архіву друку виявлено 7 журналів, що містять матеріали, присвячені музейництву та охороні пам'яток, а саме: "Просвещение Донбасса" (Бахмут); "Путь к коммунизму" (Харків); "Бюллетень Всеукраинского Центрального Исполнительного Комитета Советов Р.К. и К.Д." (Харків); "Наука на Украине" (Харків); "Путь просвещения" (Харків); "Красные зори" (Лубни); "Народное просвещение" (Одеса).

Загальна кількість публікацій — 21. За тематичною спрямованістю їх можна розподілити на 6 груп: природниче пам'яткознавство та музейництво (10) [4—13]; історичне пам'яткознавство (5) [14—18]; археологічне пам'яткознавство та музейництво (3) [19—21]; архітектурне пам'яткознавство (1) [22]; некрополістичне пам'яткознавство (1) [23]; музейна бібліографія (1) [24].

У першій групі наявні статті, матеріали інформаційного характеру (повідомлення), рецензії. Найбільше таких публікацій міститься в часописі "Просвещение Донбасса" — щомісячнику Донецького губернського відділу народної освіти, що виходив друком у книговидавництві "Донбасс" й Державній друкарні ім. т. Свердлова у м. Слов'янську Донецької губернії. Редактором журналу був Є. Равич-Щерба — біолог, професор Донецького інституту народної освіти (м. Луганськ) [1]. За інформативністю доволі насиченими є розділи "Хроника" та "Отдел краеведения", які містять стисло інформацію одним рядком чи кількома абзацами щодо поточних справ у музеях регіону та охорони пам'яток.

У статті М. Белявської [4], присвяченій музейній педагогіці, розглянуто методичні підходи до проведення екскурсій з природознавства для дітей і наведено рекомендації щодо складання гербарію. До цієї теми тяжіють і публікації геолога С. Драннікова та невстановленого автора (криптонім А. У.) [5; 6].

Значний інтерес становлять матеріали періодичного видання "Наука на Украине", що виходив друком у Харкові. Варто виокремити

статтю видатного природознавця, пам'яткоохоронця, музеєзнавця, організатора науки й педагога О. Янати (1888—1938), присвячену організації Державного степового заповідника України "Асканія-Нова" (нині — "Біосферний заповідник "Асканія-Нова" імені Ф. Е. Фальц-Фейна" Національної академії аграрних наук України) [7], який фактично став першим національним природним парком держави.

У 1907 р. О. Яната увійшов до складу Українського наукового товариства (УНТ), заснованого в Києві (від 1917 р. завідував його музеєм). У 1908 р. був одним з організаторів студентського "Гуртка натуралістів" при Київському політехнічному інституті (тепер — Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"). Упродовж 1908—1910 рр. науковець докладав зусиль до створення Миколаївського товариства любителів природи. У 1911 р. при Кримському товаристві природознавців та любителів природи організував Комісію з охорони пам'яток природи та старовини. Того самого року працював консерватором у Природничо-історичному музеї губернського земства м. Сімферополя. Заснував Українське ботанічне товариство, котре очолював від 1915 до 1923 р. У 1919—1920-х рр. був професором ботаніки в київському Вищому інституті народної освіти імені М. П. Драгоманова. Очолював кафедру ботаніки Харківського сільськогосподарського інституту, був заступником голови Сільськогосподарського наукового комітету, головою Комісії з охорони природи Сільськогосподарського наукового комітету Наркомату землеробства УРСР, одним з авторів Декрету "Про охорону пам'яток культури та природи", затвердженого ВУЦВК та СНК УРСР 16 червня 1926 р. Доля цього дослідника трагічна: він був репресований 1933 р. і помер, згідно з висновками академіка НАН України К. Ситника, 3 червня 1938 р. у Соловецькому таборі (Росія) [25]. Натомість дослідниця В. Гамалія зазначає, що 29 серпня 1937 р. науковця доправили етапом до магаданських таборів, і наразі визначити дату та місце поховання неможливо [26]. У джерелах також натрапляємо на схожу дату смерті науковця — 3 червня 1938 р. в одному з таборів Північсхідтабору НКВС у Магаданській області Хабаровського краю. Реабілітований 10 червня 1964 р. Від 2016 р. у м. Миколаєві є вулиця О. Янати (фото 1) [27; 28].

Дві публікації М. Котова (1896—1978) — видатного ботаніка, пам'яткоохоронця та педагога, одного із засновників гербарної справи в

Україні, доктора біологічних наук, професора, надруковані в зазначеному виданні, також присвячені організаційним питанням створення та функціонування заповідника "Асканія-Нова" [8; 9]. Зокрема, разом з О. Янатою науковець брав участь у розробленні його структури. У 1921 р. був секретарем оргкомітету, а від 1922 р. працював в Українському комітеті з охорони природи (від 1934 р. — заступник голови) (фото 2) [29].

Фото 1. О. Яната (фото зі статті К. Ситника [25])

Фото 2. М. Котов (фото з книги В. Протопопової та А. Гльїнської [29])

У часописі "Красные зори", виданому великим накладом 100 пр. Лубенською радянською друкарнею, розміщено допис П. Степанова. Автор висвітлює діяльність природничо-наукового гуртка, в якому брали участь курсанти Лубенських піхотних курсів [10]. Лектор, зокрема, ознайомлював слухачів з астрономічними явищами й проводив для них екскурсії.

У часописі "Народное просвещение" Одеського губернського відділу народної освіти надруковано матеріал про діяльність Кримсько-Кавказького гірського клубу, заснованого 25 січня 1890 р. в Одесі [11]. При клубі діяли музей, біб-

ліотека, природнича секція для дітей, проводилися лекції з охорони пам'яток.

У часопису "Путь к коммунизму", виданому у Харківській типографії Експериментальної школи-клубу накладом 5 тис. пр., подано рецензію фізіолога, доктора сільськогосподарських наук, професора, академіка ВАСГНІЛ Б. Завадовського (1895—1951) на книгу, присвячену природничій музейній педагогіці [12; 30], що вийшла за редакцією видатного педагога, доктора педагогічних наук, професора Б. Райкова (1880—1966) [31].

Журнал "Путь просвещения", випущений у світ Харківським державним видавництвом доволі значним накладом у 10 тис. пр., надрукував рецензію з тематики природничого музейництва історика, професора Харківського університету М. Редіна (1902—1938) [13]. Дослідник піддав критиці запропоновані природознавцем В. Скороходом (1889—1969) музейно-педагогічні методи. Слід зазначити, що сам М. Редін був репресований 1934 р., а 1936-го відправлений до Ногаєва Магаданської області. Реабілітований 1989 р. [32].

З питань історичного пам'яткознавства виокремимо дві статті. У журналі "Народное просвещение", виданому накладом 500 пр., оприлюднено статтю Д. Краснера [17], який розглянув методичні підходи до проведення дитячих екскурсій в Одесі та передмісті. Автор розробив дев'ять тематичних маршрутів із відвідуванням художніх музеїв.

У виданні "Наука на Украине" опубліковано статтю історика, краєзнавця, педагога, бібліографа, магістра богослов'я П. Абрамовича [18], присвячену діяльності Товариства дослідників Волині у Житомирі та Волинського центрального музею. Науковець наголошує на потребі збереження музейних колекцій і пам'яток Волині, проведенні пошукових досліджень на Овруччині з виявлення палеонтологічних місцезнаходжень із рештками мамонтів. Біографія П. Абрамовича й донині залишається малодослідженою, зокрема, наявні певні розбіжності у визначенні років життя: згідно з одними джерелами це 1881 — після 1945 [33], за іншими — 1881 — після 1931 р. [34]. У 1919—1920 рр. науковець був першим ректором Волинського інституту народної освіти (від 1920 р. — Житомирський ІНО ім. І. Франка), завідувачем читального залу бібліотеки інституту, секретарем Товариства дослідників Волині та його етнографічної секції, головою етнографічної секції Волинського науково-дослідного музею. При етнографічному відділі музею за-

снував аспірантуру, що діяла впродовж 1928—1931 рр. П. Абрамович був репресований 1944 р., а реабілітований 1996-го (фото 3).

Фото 3. П. Абрамович
(фото з esu.com.ua/article-42229)

У журналі "Наука на Україні" також надруковано дві статті видатного геолога, палеонтолога, археолога, пам'яткознавця та музеєзнавця, професора О. Федоровського (1885—1939). У першій статті йдеться про діяльність Археологічного семінару, започаткованого науковцем 1919 р. при Музеї археології Харківського університету (очолював музей у 1919—1934 рр. чи до 1936 р.) [19]. Автор був членом Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва та старовини, Всеукраїнського археологічного комітету, Українського комітету охорони пам'яток культури [35; 36]. У другій статті О. Федоровський аналізує музейні предмети золотоординського часу [21]. Невелику за обсягом публікацію присвячено дослідженню та збереженню шляхом організації заповідника античного міста Ольвія під Миколаєвом (фото 4) [20].

Фото 4. О. Федоровський
(фото з uk.wikipedia.org/wiki/Федоровський_Олександр_Семенович)

Часопис також містить статтю з проблем архітектурного пам'яткознавства видатного вче-

ного-візантинолога, мистецтвознавця, пам'яткознавця, музеєзнавця, педагога, академіка Всеукраїнської академії наук Ф. Шміта (1877—1937), який також був репресований [22]. Автор визначив завдання історичної науки у справі дослідження та збереження архітектурно-археологічної спадщини часів Київської Русі, висвітлив діяльність Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва та старовини (заснований 1919 р.), Софійської комісії тощо. Публікація є скороченою версією книги Ф. Шміта "Памятки старорусского мистецтва (про досліджування й видання їх)", що вийшла друком 1922 р. у Харківському редакційно-видавничому відділі НКО [37; 3].

У часописі "Путь к коммунизму" опубліковано статтю В. Бірюкова-Боголепова (1888—1971) — лексикографа, краєзнавця, музеєзнавця, архівознавця, археолога, історика, фольклориста, учасника Першої світової війни (фото 5) [23].

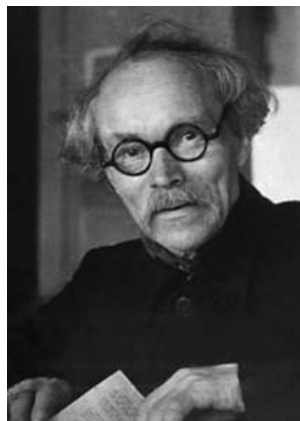

Фото 5. В. Бірюков-Боголепов
(фото з uk.wikipedia.org/wiki/Бірюков_Володимир_Павлович)

Цю публікацію можна вважати однією з найперших розвідок у вітчизняному пам'яткознавстві, присвячену методичним засадам дослідження та збереження некрополістичних пам'яток. Автор також запропонував зразок облікової документації могил, що не втратила актуальності й нині (фото 6, 7).

Городище	№	Родина	Стор.
Харків	1234	Пет.	
Учас.	Міс.		
Учас.	Міс.		
Губерня	Міс.		

ПАМ'ЯТНИК

Матеріял: цегла
 Цілість: цілий
 Форма: прямокутний
 Висота: 1,5 м
 Стан: добрий
 Станція: Харків
 Сторона: західна
 Висота: 1,5 м

Фото 6, 7. Облікова картка на пам'ятки-могили
(фото зі статті В. Бірюково-Боголепова [23])

Лікар за фахом, В. Бірюков-Боголепов 1917 р. створив Народний науковий музей у м. Хоролі (нині — Хорольський районний краєзнавчий музей Полтавської області) У 2017 р. до 100-річчя музею на фасаді встановлено меморіальну дошку на честь дослідника [38].

Висновки. Проаналізовані періодичні видання 1922 р. містять цінний матеріал із питань пам'яткознавства та музеєзнавства й дають змогу сучасним дослідникам об'єктивно реконструю-

вати складні тенденції розвитку цих наукових галузей в окреслений період. Уведення до наукового обігу невідомих і маловідомих публікацій допомагає ліквідувати "білі плями" щодо діяльності фахівців у галузі охорони пам'яток і музейної справи. Подальше вивчення періодичних і книжкових видань фонду Державного архіву друку з означеної тематики надасть можливість сформулювати цілісне уявлення про розвиток сфери охорони пам'яток і музейництва.

Список бібліографічних посилань

1. Принь М. О. Питання музейної справи та пам'яткоохоронної роботи на сторінках місцевих часописів на Луганщині та Донеччині 1920-х — на початку 1930-х років. *Праці Центру пам'яткознавства*. 2015. Вип. 28. С. 25—36.
2. Ткаченко К. Музейництво в Україні у публікаціях учених — дослідників та музейних фахівців : (за матеріалами часописів 20—30-х рр. ХХ ст.). *Сіверянський літопис*. 2018. № 3. С. 144—151.
3. Кепін Д. Музейництво та пам'яткоохоронна справа: видання 1922 року : (з архіву Книжкової палати України). *Вісник Книжкової палати*. 2022. № 10. С. 44—50.
4. Белявская М. Этюды по методике введения детей дошкольного возраста в мир природы : (из кабинета методики естествознания Донского пед. ин-та в Новочеркасске). *Просвещение Донбасса*. 1922. № 6/7. С. 18—25.
5. Дранников С. Геологическая экскурсия на Таганрогских краткосрочных педагогических курсах. *Просвещение Донбасса*. 1922. № 6/7. С. 104.
6. А. У. Экскурсии и преподавание под открытым небом. *Просвещение Донбасса*. 1922. № 9. С. 52—57.
7. Яната О. Асканія-Нова. Перший Державний степовий заповідник України. *Наука на Україні*. 1922. № 2. С. 124—127.
8. Котов М. Совещание ботаников по участию в районировании Украины и в работах Аскании-Нова. *Наука на Украине*. 1922. № 2. С. 150.
9. Котов М. 1-я Сессия Асканийского комитета : (современное состояние 1-го Государственного заповедника "Аскания-Нова". *Наука на Украине*. 1922. № 4. С. 370—372.
10. Степанов П. Естественно-научный кружок при клубе 92-х пех. комкурсов. *Красные Зори*. 1-е мая. 1922. № 1. С. 18.
11. Крымско-Кавказский горный клуб. *Народное просвещение*. 1922. № 6/10. С. 79.
12. Завадовский Б. Б. [Рецензия]. *Путь к коммунизму*. 1922. № 5. С. 193—195. Рец. на кн.: Школьные экскурсии, их значение и организация : сб. науч.-пед. ст. / под ред. Райкова. 2-е изд. Петроград. Гос. изд во, 1921. 416 с.
13. Редин Н. [Рецензия]. *Путь просвещения*. 1922. № 3. С. 247—249. Рец. на кн.: Скороход В. Г. Экскурсии в природу. Весна : (ст. метод. характера, примерные экскурсии, методика и техника наблюдений : пособие для рук. экскурсий и любителей природы). Всеукр. гос. изд-во. Волын. филия. Житомир, 1922. 132 с.
14. Коваленко И. П. Планы экскурсий для учащихся и учащихся г. Мариуполя и уезда : (из работ Мариупол. центрального музея). *Просвещение Донбасса*. 1922. № 8. С. 90—99.
15. Мариупольский музей. *Просвещение Донбасса*. 1922. № 9. С. 106—107.
16. О педагогическом музее губпрофобра. *Бюллетень Всеукраинского Центрального Исполнительного Комитета Советов Р.К. и К.Д.* 1922. № 1/2. С. 86—87.
17. Краснер Д. Л. Культурно-исторические экскурсии по Одессе. *Народное просвещение*. 1922. № 6/10. С. 22—25.
18. Абрамович П. Наукові установи й наукова діяльність на Волині. *Наука на Україні*. 1922. № 2. С. 156—157.
19. Археологический семинар при Харьковском археологическом музее. *Наука на Украине*. 1922. № 2. С. 151.
20. К раскопкам в Ольвии. *Наука на Украине*. 1922. № 3. С. 265—266.
21. Федоровский А. Две бронзовые статуэтки Харьковского археологического музея. *Наука на Украине*. 1922. № 4. С. 286—297.
22. Шмит Ф. Об исследовании и издании памятников древне-русского искусства. *Наука на Украине*. 1922. № 3. С. 125—145.
23. Бірюков-Боголепов В. П. Кладбища, как предмет изучения и место для экскурсий. *Путь к коммунизму*. 1922. № 5. С. 112—131.
24. Периодическая литература по экскурсионно-выставочно-музейному делу. *Путь просвещения*. 1922. № 2. С. 320—323.

25. Ситник К. М. Великий природознавець Олександр Алоїзович Яната : (до 90-річчя заснування Укр. ботанічного журналу). *Український ботанічний журнал*. 2010. Т. 67, № 2. С. 163—171.
26. Гамалія В. М. О. А. Яната та його діяльність в галузі української природничо-наукової термінології. Київ : АНВШ України, 2006. 222 с. (Історія освіти, науки і техніки : в школах, напрямках, іменах ; кн. 5).
27. Видатний діяч збереження природи Олександр Алоїзович Яната : до 125-річчя від дня народження : збірник / [уклад. І. Б. Чернова]. Миколаїв : Торубара В. В., 2015. Ч. 2. 114 с. (Зелені сторінки історії Миколаївщини).
28. Дмитрук С. Київ у житті та діяльності Олександра Янати. *Красназнавство*. 2015. № 3/4. С. 145—151.
29. Протопопова В. В., Ільїнська А. П. Михайло Іванович Котов : до 120-річчя від дня народження. Київ : Ін-т ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, 2016. 76 с.
30. Вергунов В. А. Завадовський Борис Михайлович. *Енциклопедія Сучасної України* / [редкол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. URL: <https://esu.com.ua/article-14975> (дата звернення: 18.04.2023).
31. Грицай Н. Б. Розвиток методики проведення екскурсій з біології у 20-х роках ХХ століття. Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ. 2013. Вип. 1. С. 27—36.
32. Філіппенко Р. Микола Редін — український радянський історик : (до сторіччя від дня народження). *Софія Київська. Візантія. Русь. Україна*. 2014. Вип. 4. С. 652—659.
33. Абрамович Петро Никандрович. *Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець ХІХ — 1941 р.) : матеріали до біобібліогр. словника* / [авт.-уклад. Л. В. Гарбар] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2017. С. 12.
34. Костриця М. Ю. Абрамович Петро Никандрович. *Енциклопедія Сучасної України* / [редкол.: І. М. Дзюба [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Ін-т енциклопед. досліджень НАН України, 2001. URL: <https://esu.com.ua/article-42229> (дата звернення: 21.04.2023).
35. Маньковська Р. В. О. Федоровський та його вклад в пам'яткоохоронну та музейну справу. *Історія України. Маловідомі імена, події, факти : зб. ст.* Київ, 1996. Вип. 1. С. 57—69.
36. Скирда В. В. Археологічна наука в Харківському університеті (1805—1920 рр.) : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 164 с.
37. Шміт Ф. Памятки староруського мистецтва : (про досліджування й видання їх). Харків : Ред.-вид. відділ НКО, 1922. 40 с.
38. Івахненко А. М. З історії Хорольського районного краєзнавчого музею. *Хорольщина: від давнини до сьогодення : зб. наук. пр. та матеріалів конф.* / [редкол.: Н. О. Гаврилюк, Л. О. Гріффен, А. М. Івахненко. Київ ; Полтава, 2017. С. 4—8.

Dmytro Kepin,
PhD of Historical Sciences, Senior Researcher
of the Retrospective Bibliography Department
of the Book Chamber of Ukraine

***Press-conscious aspects of museum work and monument protection in Ukraine
(based on materials of periodicals 1922 at the fund
of the State Printing Archive of the Book Chamber of Ukraine)***

The article analyzes periodicals of 1922 on monument protection and museum work, stored in the State Printing Archiv of the Book Chamber of Ukraine. Seven journals with a total number of publications of 21 works of printing were discovered. According to the thematic focus, they are divided into 6 groups: natural monumentology and museum studies (10); historical monuments studies (5); archaeological monumentology and museum studies (3); architectural monumentology (1); necropolistic monumentology (1); museum bibliography (1). The articles of M. Belyavska, S. Drannikov, O. Yanata, M. Kotov, P. Stepanov, B. Zavadovsky, M. Redin, D. Krasner, P. Abramovich, O. Fedorovsky, F. Shmit, V. Biriukov-Bogolepov are analyzed.

The processed editions make it possible to introduce into scientific circulation unknown and little-known publications on the protection of monuments and museums in 1922 and to reveal the "blind spots" in the activities of various specialists.

Keywords: printed publications; State Printing Archiv; Book Chamber of Ukraine; museum work; museology; monumentology; repressed scientists

References

1. Prin' M. O. (2015). Pitannya muzejnoyi spravi ta pam'yatkoohoronnoyi roboti na storinkah miscevih chasopisiv na Luganshini ta Donechchini 1920-h — na pochatku 1930-h rokiv. *Praci Centru pam'yatkoznavstva*, 28, pp. 25—36.
2. Tkachenko K. (2018). Muzejnictvo v Ukrayini u publikacijah uchenih — doslidnikiv ta muzejnih fahivciv : (za materialami chasopisiv 20—30-h rr. XX st.). *Siveryanskij litopis*, 3, pp. 144—151.

3. Kepin D. (2022). Muzejnictvo ta pam'yatkoohoronna sprava: vidannya 1922 roku : (z arhivu Knizhkovoyi palati Ukrayini). *Visnik Knizhkovoyi palati*, 10, pp. 44—50.
4. Belyavskaya M. (1922). Etyudy po metodike vvedeniya detej doshkolnogo vozrasta v mir prirody : (iz kabinetu metodiki estestvoznaniya Donskogo ped. in-ta v Novocherkasske). *Prosveshenie Donbassa*, 6/7, pp. 18—25.
5. Drannikov S. (1922). Geologicheskaya ekskursiya na Taganrogskih kratkosrochnyh pedagogicheskikh kursah. *Prosveshenie Donbassa*, 6/7, p. 104.
6. A. U. (1922). Ekskursii i prepodavanie pod. otkrytym nebom. *Prosveshenie Donbassa*, 9, pp. 52—57.
7. Yanata O. (1922). Askaniya-Nova. Pershij Derzhavnij stepovij zapovidnik Ukrayini. *Nauka na Ukraine*, 2, pp. 124—127.
8. Kotov M. (1922). Soveshanie botanikov po uchastiyu v rajonirovanii Ukrainy i v rabotah Askanii-Nova. *Nauka na Ukraine*, 2, p. 150.
9. Kotov M. (1922). 1-ya Sessiya Askanijskogo komiteta : (sovremennoe sostoyanie 1-go Gosudarstvennogo zapovednika "Askaniya-Nova". *Nauka na Ukraine*, 4, pp. 370—372.
10. Stepanov P. (1922). Estestvenno-nauchnyj kruzhok pri klube 92-h peh. konkursov. *Krasnye Zori*. 1-e maya, 1, p. 18.
11. Krymsko-Kavkazskij gornyj klub. (1922). *Narodnoe prosveshenie*, 6/10, p. 79.
12. Zavadovskij B. B. (1922). [Recenziya]. *Put k kommunizmu*, 5, pp. 193—195.
13. Redin N. (1922). [Recenziya]. *Put prosvesheniya*, 3, pp. 247—249.
14. Kovalenko I. P. (1922). Plany ekskursij dlya uchashih i uchashihsya g. Mariupolya i uezda : (iz rabot Mariupol. centralnogo muzeya). *Prosveshenie Donbassa*, 8, pp. 90—99.
15. Mariupolskij muzej. (1922). *Prosveshenie Donbassa*, 9, pp. 106—107.
16. O pedagogicheskom muzee gubprofobra. (1922). *Byulleten Vseukrainskogo Centralnogo Iсполnitelnogo Komiteta Sovetov R.K. i K.D.*, 1/2, pp. 86—87.
17. Krasner D. L. (1922). Kulturno-istoricheskie ekskursii po Odesse. *Narodnoe prosveshenie*, 6/10, pp. 22—25.
18. Abramovich P. (1922). Naukovi ustanovi j naukova diyalnist na Volini. *Nauka na Ukraine*, 2, pp. 156—157.
19. Arheologicheskij seminar pri Harkovskom arheologicheskom muzee. (1922). *Nauka na Ukraine*, 2, p. 151.
20. K raskopkam v Olvii. (1922). *Nauka na Ukraine*, 3, pp. 265—266.
21. Fedorovskij A. (1922). Dve bronzovye statuetki Harkovskogo arheologicheskogo muzeya. *Nauka na Ukraine*, 4, pp. 286—297.
22. Shmit F. (1922). Ob issledovanii i izdanii pamyatnikov drevne-russkogo iskusstva. *Nauka na Ukraine*, 3, pp. 125—145.
23. Biryukov-Bogolepov V. P. (1922). Kladbisha, kak predmet izucheniya i mesto dlya ekskursij. *Put k kommunizmu*, 5, pp. 112—131.
24. Periodicheskaya literatura po ekskursionno-vystavochno-muzejnemu delu. (1922). *Put prosvesheniya*, 2, pp. 320—323.
25. Sitnik K. M. (2010). Velikij prirodoznavec Oleksandr Aloyizovich Yanata : (do 90-richchya zasnovannya Ukr. botanichnogo zhurnalu). *Ukrayinskij botanichnij zhurnal*, 67 (2), pp. 163—171.
26. Gamaliya V. M. (2006). *O. A. Yanata ta jogo diyalnist v galuzi ukrajinskoyi prirodnocho-naukovoyi terminologiyi*. Kyiv: ANVSh Ukrayini.
27. Chernova I. B. [uklad.]. (2015). *Vidatnij diyach zberezheniya prirodi Oleksandr Aloyizofich Yanata : do 125-richchya vid dnya narodzhennya : zbirnik*. Mikolayiv: Torubara V. V., Ch. 2.
28. Dmitruk S. (2015). Kiyiv u zhitti ta diyalnosti Oleksandra Yanati. *Krayeznavstvo*, 3/4, pp. 145—151.
29. Protopopova V. V. & Ilyinska A. P. (2016). *Mihajlo Ivanovich Kotov : do 120-richchya vid dnya narodzhennya*. Kyiv : In-t botaniki im. M. G. Holodnogo NAN Ukrayini.
30. Vergunov V. A. (2010). *Zavadovskij Boris Mihajlovich. Enciklopediya Suchasnoyi Ukrayini*. Kyiv : Institut enciklopedichnih doslidzhen NAN Ukrayini. Available at: <https://esu.com.ua/article-14975> [Accessed 18.04.2023].
31. Gricaj N. B. (2013). Rozvitok metodiki provedeniya ekskursij z biologiyi u 20-h rokah XX stolittya. *Psihologo-pedagogichni osnovi gumanizaciyi navchalno-vihovnogo procesu v shkoli ta VNZ*, 1, pp. 27—36.
32. Filippenko R. (2014). Mikola Ryedin — ukrajinskij radyanskij istorik : (do storichchya vid dnya narodzhennya). *Sofiya Kiyivska. Vizantiya. Rus. Ukrayina*, 4, pp. 652—659.
33. Garbar L. V. [avt.-uklad.]. (2017). *Abramovich Petro Nikandrovich. Istoriya ukrajinskoyi bibliotechnoyi spravi v imenah (kinec XIX — 1941 r.) : materialy do biobibliogr. slovnika*. Kyiv, p. 12.
34. Kostricya M. Yu. (2001). *Abramovich Petro Nikandrovich. Enciklopediya Suchasnoyi Ukrayini*. Available at: <https://esu.com.ua/article-42229> [Accessed 21.04.2023].
35. Mankovska R. V. (1996). O. Fedorovskij ta jogo vklad v pam'yatkoohoronu ta muzejnu spravu. *Istoriya Ukrayini. Malovidomi imena, podiyi, fakti : zb. st.* Kyiv, 1, pp. 57—69.

36. Skirda V. V. (2015). *Arheologichna nauka v Harkivskomu universiteti (1805—1920 rr.) : monografiya*. Harkiv: HNU imeni V. N. Karazina.
37. Shmit F. (1922). Harkiv: Red.-vid. viddil NKO. *Pamyatki staroruskogo mistectva : (pro doslidzhuvannya j vidannya yih)*.
38. Ivahnenko A. M. (2017). *Z istoriyi Horolskogo rajonnogo krayeznavchogo muzeyu. Horolshina: vid davnini do sгодennya : zb. nauk. pr. ta mat.-liv konf. Kyiv ; Poltava, pp. 4—8.*

Надійшла до редакції 12 червня 2023 року

УДК 015:061.1]:[655.06"1919":323.232]](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2023.7(324).43-51

Лариса Дояр,

кандидатка історичних наук, доцентка,

завідувачка Державного архіву друку

Книжкової палати України,

e-mail: arkhiv@ukrbook.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0789-2462>

Друковані видання України 1919 року: агітаційно-пропагандистський сегмент (за матеріалами фонду Державного архіву друку)

Стаття продовжує історико-книгознавчі студії авторки, здійснені останніми роками. Розвідку присвячено аналізу друкованих видань України 1919 р. Предметом дослідження стали різновидові (книги, журнали, аркушеві та образотворчі видання) друки агітаційно-пропагандистського характеру. Розглядаючи події в Україні 1917—1921 рр. як боротьбу трьох непримирених сил: більшовиків, білогвардійців і представників української національної влади, авторка також виокремила їхні агітаційно-пропагандистські друки. З огляду на кількість збережених у фондах Книжкової палати України радянських друкованих видань 1919 р., до пропонованої статті увійшли лише національно-українські та білогвардійські видання зазначеного змісту. Певний виняток становлять опрацьовані авторкою політичні мемуари 1919 р., які, попри національно свідоме авторство, місце видання та виразне цільове призначення, сповнені контрверсійних суджень суперечливого й навіть викривального змісту, а отже у визначеному агітаційно-пропагандистському сенсі баланують між кількома тогочасними центрами боротьби за владу. Серед досліджених авторкою друків саме мемуари найбільш жорстко розмежували національно свідомі сили українських визвольних змагань окресленого періоду. Розвідка написана відповідно до вимог сучасної методології, ґрунтується на принципах історизму, всебічності та об'єктивності; застосовано загальнонаукові (опис, аналіз, синтез, узагальнення, класифікація) та спеціальні (періодизації, історико-порівняльний, контент-аналіз) методи наукового дослідження. Наукову новизну пропонованої статті доведено фактами неопрацьованості значної кількості матеріалів Державного архіву друку (особливо аркушевих та образотворчих видань) із порушеної тематики та відсутності комплексних розвідок, що узагальнювали би збережені у Книжковій палаті України агітаційно-пропагандистські видання 1919 р.

Ключові слова: книги; журнали; аркушеві видання; образотворчі видання; місце видання; агітаційні листівки та плакати

Постановка проблеми. Дослідження подій, пов'язаних з Українською національно-демократичною революцією 1917 р. і боротьбою за збереження української державності 1918—1921 рр., для сучасного українця набуло сакрального значення. Порічне облаштування фондів Книжкової палати України дає змогу виокремити й проаналізувати друковані видання, що виходили у найскладніший, по суті, вирішальний для долі нашого народу 1919 р.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема визвольної боротьби 1917—1921 рр. має вагому історіографію, що фігурує в універсальних і

галузевих енциклопедіях, колективних і одноосібних монографіях, збірниках наукових праць і фахових журналах, підручниках і навчальних посібниках. Окрім потужних академічних центрів, як-от Інститут історії України НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, окреслену проблему порушують науковці вищів, адже зазначена тема є ключовою у висвітленні навчальної дисципліни. Слід наголосити, що друковані видання у цих студіях фігурують у допоміжній ролі відповідно до визначених об'єктів і предметів дослідження. Водночас мету статті вбачаємо у вивченні саме